

INFORMACIJA

VII Tarptautinis baltistų kongresas

1995 m. birželio 13–15 d. Lielupėje (Latvijos Respublika) vyko VII Tarptautinis baltistų kongresas. Ankstesnius didžiausius baltistų forumus, išskyrus vieną, 1980 m. vykusį Rygoje, rengė Lietuvos kalbininkai.

Kongreso metu dirbo aštuonios sekcijos: „Baltų kalbų istorija ir tarmės“, „Leksikologija ir leksikografija“, „Etimologija ir onomastika“, „Morfologija ir žodžių daryba“, „Sintaksė“, „Fonetika ir akcentologija“, „Sociolingvistika, psicholingvistika ir kalbos kultūra“, „Kompiuterinė ir matematinė lingvistika“. Sekcijose ir dviejuose plenariniuose posėdžiuose pranešimus skaitė apie šimtas kalbininkų. Didžiąją pranešėjų dalį sudarė šeimininkai, nemažas kalbininkų būrys atvyko iš Lietuvos. Kongrese dalyvavo po vieną kitą baltistą iš Australijos, Estijos, Italijos, JAV, Lenkijos, Suomijos, Švedijos, Šveicarijos, Ukrainos ir Vokietijos.

Kongreso pranešimų tematika buvo gana įvairi. Šioje informacijoje daugiau dėmesio skirsime kalbos istorijai svarbiems pranešimams.

Dviejuose plenariniuose posėdžiuose buvo perskaityti šeši pranešimai. A. Rosinas (Vilnius) savo pranešime „Latvių senųjų raštų duomenų svarba baltų kalbų vardažodžių ir įvardžių morfologijos rekonstrukcijai“ pabrėžė, kad vokiečių kalbos paveikta latvių senųjų raštų kalba yra vokiečių kalbos interferencijos galimybių baltų kalbose nustatymo šaltinis, padedantis tiksliau rekonstruoti baltų kalbų morfologijos (ir sintaksės) sistemą. Į prūsų kalbos vardažodžių ir įvardžių linksniavimo paradigmas vargu ar galima žiūrėti kaip į sustingusias, jokios evoliucijos nepatyrusias sistemas. Rekonstruojant prūsų kalbos vardažodžių ir įvardžių paradigmas, būtina atsižvelgti ir į kalbos raidos išorinę motyvaciją, ir į imanentinę kalbos raidą, kurią sąlygoja fonologiniai pakitimai.

K. Karulis (Ryga) pranešime „Etymologische Dubletten in lettischer Sprache“ aptarė latvių kalbos etimologinius dubletus (plg. la. *mētēlis* –

mantēlis, *rūts* ‘lango stiklas’ – *rūta* ‘rūta’, *puōds* ‘svorio vienetas, apie 8 kg’ – *puds* ‘svorio vienetas, apie 16 kg’ ir kt.), iškėlė jų keletą grupių ir pabrėžė, kad nuo etimologinių dubletų skirtini fonetiniai ir morfologiniai variantai.

Z. Zinkevičius (Vilnius) savo pranešime „Pastabos apie dviskaitos nykimą baltų kalbose“ kėlė mintį, kad dviskaitos nykimą, be kitų faktorių, stimuliuojo jos naudininko ir įnagininko formų supanašėjimas ir sutapimas su tų pačių linksnių daugiskaitos formomis, taip pat šių abiejų linksnių tarpusavio koreliacija bei formų skirtumo mažėjimas, privedęs prie tų formų dalinio ar net ir visiško suvienodėjimo.

R. Eckerto (Greifswaldas) pranešime buvo analizuojamos kai kurios iš pirmo žvilgsnio gana neaiškios ar net keistos latvių liaudies dainų vietos. T. Fennellas (Adelaidė) pranešime „Keli žodžiai apie Fyrekero žodyno rankraščius“ aptardamas K. Fyrekero latvių-vokiečių kalbų žodyno du išlikusius nuorašus, bandė nušviesti kalbamųjų rankraščių sąsają, nustatyti jų atsiradimo chronologiją ir kitų autorių padarytus įrašus. A. Nepokupnas (Kijevas) pranešime „Dėl didelių perspektyvų J. Endzelyno „Smulkmenose“ iškėlė įdomių minčių apie „Smulkmenose“ slypinčią reikšmingą mokslinę informaciją.

Baltų kalbų istorijos ir tarmių sekcijos dviejuose posėdžiuose buvo perskaityti 9 pranešimai, kuriuose aptarti įvairūs baltų kalbų istorijos ir dialektologijos klausimai. Latvių ir lietuvių kalbų bendrinės kalbos koncepcijai ir raidai XIX a. buvo skirti du pranešimai. G. Subačius (Čikaga) pranešime „Dionizo Poškos bendrinė kalba (XIX a.)“ mėgino nustatyti, kaip D. Poška teoriškai suvokė būsimą bendrinę lietuvių kalbą. A. Blinkena (Ryga) savo pranešime „Latvių literatūrinė kalba XIX a. aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje“ aptarė latvių literatūrinės kalbos raidą paskutiniaisiais XIX a. dešimtmečiais, jos norminimo principų ir kriterijų formavimąsi, žanrų ir stilių plėtrą, raštijos išaugimą, mokyklų tinklo

plėtimasi, mokslo populiarizacijos ir kalbos mokslo stiliaus kūrimasi.

Keli pranešimai buvo skirti dialektologijos problemoms. D. Kiseleliūnaitė (Klaipėda) savo pranešime „Kuršių nerijos kuršininkų kalbos ir etninio identiteto klausimai“ lieté opų nykstančių kuršininkų likimo ir jų kalbos tyrimo klausimą ir pateikė kompleksinę tyrimų programą.

Aktuali tebėra lietuvių ir latvių tarmių ryšių tema, kuriai savo pranešimą skyrė K. Garšva (Vilnius). Vakarų baltų substrato ir pietinių lietuvių tarmių susiformavimo klausimai aptarti A. Vidugirio (Vilnius) pranešime „Kai kurie vakarinių baltų kalbos reiškiniai pietinėse lietuvių tarmėse“. A. Vidugirio nuomone, vakarinių baltų genčių pagrindu bus susiformavusios ne tik vakarų aukštaičių pietinės patarmės, bet ir pietų aukštaičių pagrindinė dalis ir net Zietelos lietuvių šnekta, išlaikiusi nemaža vakarietišku ypatybių. Apie būtinumą koordinuoti lietuvių ir latvių dialektologų kai kuriuos darbus kalbėjo K. Morkūnas (Vilnius), kartu iškėlęs ir reikiamų specialistų rengimą.

Dz. Lelė (Ryga) skaitė gana įdomų pranešimą apie kalbų kontaktus viduramžių Rygoje. E. Bukevičiūtė (Berlynas) aptarė 1735 m. biblijos vertimo sudurtinius žodžius. A. Sabaliuskas (Vilnius) pranešimas „Lyginamoji istorinė kalbotyra ir lietuvių tautinis atgimimas“ buvo skirtas lietuvių visuomenės raidai, kurią skatino lyginamosios kalbotyros išvados.

Vertinant kalbamosios sekcijos darbą apskritai reikia pripažinti, kad jos posėdžiuose perskaitytų pranešimų teorinis lygis nebuvo labai aukštas: vienas kitas pranešimas, skaitytas Baltų kalbų istorijos ir tarmių sekcijos posėdžiuose, tikriausiai per apsirikimą, bus patekęs ne į tos krypties ir ne to lygio konferenciją.

Leksikologijos ir leksikografijos, taip pat **Etimologijos ir onomastikos** sekcijose perskaityta įdomių pranešimų iš etimologijos bei onomastikos srities.

P. U. Dinis (Potenca) mėgino aiškinti baltų kalbotyroje daugybę diskusijų sukėlusį tautovardį *Neuroi*. Jo nuomone, šį tautovardį būtų galima sieti su lie. *niurnėti* ir kitais šios šaknies žodžiais. J. P. Locheris (Bernas) nagrinėjo kai kuriuos archajiškus latvių leksikos semantikos bruožus (plg. la. *gova* ‘karvė’, *sāls* ‘druska’, *tauta*). S. Pavidė (Ryga) analizavo ide. šaknies **ueř-t-* ‘sukti, lenkti’ variantus baltų ir germanų kalbose, atkreipė dėmesį į bendrus šios šaknies žodžių raidos bruožus.

L. Vaba (Talinas) savo pranešime mėgino įrodyti, jog Pabaltijo finų kalbose galima rasti žodžių, kurie yra kilę iš atitinkamų baltų kalbų veiksmažodinių priesagos *m-* vardažodžių (plg. est. *põrm* ‘dulkės, pelenai’, kuris galėjo kilti iš baltiško vardažodžio, sietino su lie. *beřti*; est. *tarmo* ‘energija, jėga’ – lie. *tařpti*; est. *tolm* ‘dulkės’ – lie. *dūlkti*; lyv. *vārm* ‘ašara’ – lie. *veřkti*).

B. Laumanė (Ryga) aiškino iki šiol leksikografijos veikaluose neužfiksuoto la. *mārkāja* kilmę ir vartoseną. Tai kažkokios pragariškos būtybės pavadinimas, kurį reikėtų sieti su **māra* ‘tam tikra demoniška būtybė’ (plg. la. *Māra*, lie. *morė* ‘laumė’) ir la. *kāja* ‘koja’.

I. Edelmanė (Ryga) pranešimas buvo skirtas latvių kalbos augalų pavadinimų leksinei motyvacijai. E. Lipartė (Vilnius–Ryga) analizavo latvių ir lietuvių kalbos tarmių varpsčių pavadinimus. I. Jansonė (Ryga) aptarė latvių kalbos tarmių rankšluosčio pavadinimus.

Iš baltų kalbų onomastikos problemoms skirtų pranešimų galima paminėti S. Karaliūno (Vilnius) pranešimą apie Latvijos vardo kilmę ir senųjų baltų socialinę organizaciją, L. Baluodė (Ryga) pranešimą apie kai kuriuos neaiškios kilmės latvių hidronimus, G. Blažienė (Vilnius) apie naujus prūsų vardyno duomenis, K. Boiko (Ryga) apie kai kuriuos finougrų reliktus Latvijos vietovardžiuose. K. Szcześniak (Gdanskas) kalbėjo apie Varmės ir Mozūrų krašto 19 a. toponimiją.

O. Bušas (Ryga) dar kartą pamėgino sugrįžti prie hidronimo *Venta* kilmės. Jo pranešime ypač svarbu tai, jog daugelis suomių vietovardžių su *Vent-* nėra susiję su bendriniu suomių kalbos žodžiu *vento* ‘pelkėta vieta; lėtas tekėjimas’. O. Bušo išvada: Latvijos ir Lietuvos hidronimo *Venta* finougriškos kilmės tikimybės laipsnis palyginti nėra didelis, tačiau tokios etimologijos kategoriškai atmesti taip pat negalima.

Be išvardytų mokslininkų, minėtose sekcijose pranešimus iš latvių dialektologijos skaitė E. Kagainė („Lokālo aizguvumu nozīmju attīstības tendences Ziemeļrietumvidzemes izloksnēs“), A. Stafekca („Leksēmas ēna un pakrēslis latviešu valodas izloksnēs“), M. Rudzytė („Izlokšņu verbs *dalstīt*“); iš istorinės leksikologijos ir leksikografijos – I. Rūmniece („Par latīnismiem 16.–17. gs. avotos (vācu un latviešu tekstu salīdzinājums)“), V. Drotvinas („Baltų senosios lek-

sikografijos paralelės“), V. Kuprevičius („Dėl lietuvių-lenkų kalbų žodyno (RtŽ) leksikografinio metodo“); taip pat šiomis ir kitomis temomis – B. Reidzanė, A. Timuška, A. Načičionė, Z. Ikerė, M. Brėdė, V. Skujinia, M. Baltinis, A. Uozuola, I. Šmi-debergas (visi iš Latvijos), A. Butkus (Kaunas).

Morfologijos ir žodžių darybos sekcijoje perskai-tyta 19 pranešimų.

7 pranešimai skirti baltų kalbų veiksmožodžio formoms aptarti. D. Pakalniškienė (Klaipėda) nustatė, kad prabaltų kalboje, kaip ir indoeuro-piečių prokalbėje, intarpiniai veiksmoždziai galėjo dar reikšti ne tik savaiminį, bet ir aktyvų veiksmą (lie. *liūka*, pr. *polinka*, lie. *raūda*, la. *nūodu*). P. Vanagas (Ryga) apžvelgė veiksmoždzio formas XVI–XVII a. latvių kalbos raštuose; ypač įdomus jo pastebėjimas, kad to laikotarpio tekstuose buvo labai įsigalėjusios *ē* kamieno būtojo kartinio laiko III asm. formos vietoj *ā*-kamienių (pvz.: *aismige*, *atradde*).

Istoriniu požiūriu svarbus yra ir R. Gryslė (Ryga) pranešimas apie dcbityvo formų su *jā*- (pvz.: *jāēd*) vartojimą latvių kalboje bei L. Leikumos (Ryga) pateikti duomenys apie tariamosios nuosakos formas Kraslavos tarmėje.

A. Kalnača (Ryga), S. Muižniecė (Kalamazoo) kėlė kai kurias dabartinės latvių, o M. Krānzlė (Greifsvaldas) lietuvių kalbos veiksmoždzio morfologijos problemas. I. Kristovska (Rėzeknė) aptarė 1817 m. latgalių tarmės gramatiką. I. Dimantė (Ryga) kalbėjo apie kai kuriųrieveiksmių virtimą prielinksniais ir priešdėliais latvių ir rusų kalbose.

2 pranešimai skirti prūsistikai. A. Kaukienė (Klaipėda) kalbėjo apie prūsų kalbos linksnia-vimo sistemos kitimą katekizmo tarmėse, konsta-tuodama įvairių kamienu suartėjimą daugiausia dėl fonetinių priežasčių. L. Palmaitis (Kaunas) bandė paaikinti gana keistą *ei : e*, *ai : a* kaitą kai kuriose prūsų kalbos katekizmo formose (ypač veiksmoždzijų), plg. *etwerpei : etwerpe*, *swintinai : swintina*.

8 pranešimai skirti žodžių darybai. S. Ambrazas (Vilnius) kėlė mintį, kad kuopinių pavadinimų ir deminutyvų darybos kategorijos yra paveldėtos iš indoeuropiečių prokalbės, o ypatybių ir ypatybės turėtojų pavadinimų darybos paradigmos galutinai susidarė baltų kalbų dirvoje.

Toliau tyrinėjant rytų baltų kalbų žodžių darybos raidą, labai pravėrs A. Rekenos (Liepoja)

pastebėtos ir išsamiai aptartos pietinių latgališkųjų tarmių ir lietuvių kalbos žodžių darybos paralelės, kurios išskiria šias tarmes iš kitų latvių kalbos tarmių tarpo (plg. *baīme* ir lie. *bāimė*, *pėrkūnis* ir lie. *perkūnas* ir t.t.). B. Bušmanė (Ryga) kalbėjo apie picno produktų pavadinimus latgališkiosiose tarmėse.

S. Temčinas (Vilnius) aiškino būdvardžių su *-nus* atsiradimą greta nepriesaginių *u* kamieno būdvardžių (plg. *barūs : barnūs*) lietuvių kalbos tarmėse. M. Baltinia (Ryga) aptarė sudurtinių daiktavardžių variantus XVII a. latvių kalbos tekstuose (plg. *Ahda=Trauks : Ahdas=Trauks*). A. Bankavo, A. Veisbergo ir A. Vulcanės (Ryga) pranešimuose nagrinėti kai kurie latvių bendrinės kalbos žodžių darybos dalykai.

Sintaksės sekcijoje perskaiyti 9 pranešimai, iš kurių trys svarbūs istorinei baltistikai. A. Holvoetas (Varšuva) kalbėjo apie lietuvių ir latvių kalbų pasyvines ir beasmenes konstrukcijas arealinės lingvistikos požiūriu, B. Klāsas (Helsinkis-Tartu) aptarė *reikia eiti* tipo konstrukcijas Baltijos regiono kalbose, V. Vasiliauskienė (Kaunas) skaitė pranešimą „Derinamojo ir nederinamojo pažymi-nio vieta senojoje lietuvių kalboje“. Atskiras latvių kalbos sinchroninės ir diachroninės sintaksės proble-mas nagrinėjo J. Valdmanis, S. Lagzdinia (Ryga), M. Beitinia, L. Lauzė (Liepoja), R. Kvašytė (Šiauliai-Ryga), teksto stilistikos dalykus – J. Ro-zenbergas (Ryga).

Fonetikos ir akcentologijos sekcijoje perskai-tyta 15 pranešimų. Keturi pranešėjai iš Vilniaus gvildeno bendresnes baltistines problemas. V. Čekmonas perskaitė drauge su A. Girde-niu parengtą turiningą pranešimą apie baltų **ā* labializacijos motyvus bei sąlygas lietuvių kalbos tarmėse. Pranešėjų išvados įgalina tvirtiau teigti, kad „rytų baltų **ē* ir **ē̄*, **ā* ir **ō* bus buvę artimos artikuliacijos garsai“. O. Poliakovas mėgino įrodyti, kad lietuvių kalbos priegaidės esančios archajiškesnės už latvių, o D. Mikulėnienė – kad *vārna* (< **vārnā*) esąs archajiškesnis dalykas už *vařnas*. B. Stundžios pranešime kritikuota koncepcija, pagal kurią baltiškojoje akcentinėje siste-moje veiksmoždziai, vartojami su preverbais, buvę enklitinėje padėtyje.

Kiti pranešimai buvo skirti siauresnėms latvis-tinėms arba lituanistinėms problemoms. Iš latvisti-nių darbų skyrium reikia minėti šiuos: K. Kari-nio (Filadelfija-Ryga), tyrusio Rygos gyventojų

kalbą ir priėjusio prie išvados, kad vokalizmo trumpinimo reiškiniai latvių kalboje esąs gyvas procesas, susijęs su istoriniais procesais; A. Breidako (Rėzeknė), plėtojusio pamėgtą temą apie Latgalos giliųjų patarmių neskiemeninių sonantų fonologines problemas; M. Poišos (Ryga), atkreipusios dėmesį į subtilias fonetines skiemenų variacijas Vidžemės sėliškosiose patarmėse.

Skyrium minėtini keli sekcijos lituanistiniai pranešimai, pranešėjai – vilniečiai. N. Čepienė analizavo lietuvių kalbos germanizmų fonetinius variantus, L. Grumadienė aptarė tarmių priegaidžių miesto žmonių kalboje atspindžius, V. Žilinskienė statistiškai palygino bendrinės kalbos ir Daukšos postilės vardažodžių kirčiavimą. Metodologine prasme yra svarbi G. Akelaitienės išvada, kad morfologinę funkciją atliekanti balsių kaita laikytina ne tiek šaknies, kiek formanto sąvybe.

Be to, sekcijoje pranešimus skaitė D. Markus (Ryga), Dz. Bonda (Atėnai-Ohaio), A. Sarkanis (Ryga-Vilnius), A. Vidžiūnas (Vilnius).

Sociolingvistikos, psicholingvistikos ir kalbos kultūros sekcijoje (8 pranešimai) daugiausia buvo kalbama apie latvių bendrinės kalbos norminimą ir reguliavimą, istoriją (plačiau žr. Gimtoji kalba, 10, 1995, 36), o **Kompiuterinės ir matematinės lingvistikos** sekcijoje – apie kompiuterizuotas latvių kalbos duomenų bazines (šioje srityje latviai yra mus aplenkę).

Kongreso darbų rinkinyje „VII Starptautiskais baltistu kongress. 1995.g. 13.-15. jūnijā. Referātu tēzes“ (Rīga: Latviešu valodas institūts, 1995, 142 p.) paskelbtos 108 pranešimų tezės. Čia rasime ir negalėjusių atvykti į konferenciją pranešėjų tezes: K. Liukkoneno „Pastabos dėl lietuvių konstrukcijos *čia kiškio gulėta* kilmės“, W. Mańczako „Ist das Litauische die altertümlichste indogermanische Sprache?“, T. Mathiasseno „Verbclitics in Lithuanian: rules and hierarchies“, V. Mažiulio „Pastabos dėl baltų, slavų ir germanų etnogenzės“, J. D. Rangės „Untersuchungen zur altlitauischen Dialektologie“, W. P. Schmido „Das Nehrungskurische“.

*Saulius Ambrazas,
Albertas Rosinas,
Algirdas Sabaliauskas,
Bonifacas Stundžia*

Tarptautinis baltistų simpoziumas Katalikiškajame Eichšteto universitete

Į barokinius Vyskupų vasaros rezidencijos rūmus pačiame miesto centre 1995 m. lapkričio 10–11 d. susirinko lingvistai ir literatūros mokslininkai iš įvairių kraštų dalyvauti simpoziume, tema „Baltistika: uždaviniai ir metodai“. Vaizdinguose stačiuose Altmūlio upės, Juros periodo Dunojaus senvagės, skardžiuose plytintis gotikinis barokinis su ryškiomis romaniškojo stiliaus liekanomis Eichštetas (Eichstätt), apie 100 km į šiaurės vakarus nuo Miuncheno, žinomas savo lietuviška tradicija. Po karo čia veikė lietuvių pabėgėlių stovykla, priglaudusi tūkstančius iš tėvynės ištremtų tautiečių. Dabar čia, Katalikiškajame Eichšteto universitete, bažnyčios meną studijuoja kelios lietuvaitės iš Vilniaus ir Šiaulių, Deutsche Akademische Austauschdienst'o stipendininkės, ir į prof. Alfredo Bammesbergerio lietuvių kalbos paskaitas ateina ne tik studentai germanistai, bet ir žmonės iš miesto. Tuoju po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo, prof. Alfredo Bammesbergeriui tarpininkaujant, užsimezgė Willibald-Gymnasium – taip pavadinta pirmojo Eichšteto vyskupo Šv. Vilibaldo (VIII a.) garbei – ir Kauno jėzuitų gimnazijos draugystė. Šią vasarą dviejų sunkvežimių ir autobuso vilkstinė, kaip apsaugos lydima miesto futbolininkų komandos, Kauno mokiniams atvežė 16 kompiuterių, vadovėlių, knygų ir šiaip įvairios labdaros siuntą. Vietos laikraštyje „Eichstätter Kurier“ kartkartėmis pasirodo informacijų apie Lietuvos politinį ir kultūrinį gyvenimą.

Simpoziumą atidarė gražia lietuvių kalba prof. Alfredas Bammesbergeris, kuris jį ir organizavo. Jo dalyvius pasveikino ir trumpai apie miestą papasakojo meras p. Sebastianas Hermannas, dalyvavęs kare ir Lietuvoje sužeistas. Pirmasis ir paskutinysis posėdžiai buvo skirti bendriesiems baltų tautų – lietuvių, latvių ir prūsų – literatūros ir kalbų dalykams, po atskirą posėdį – latvių ir prūsų raštijos bei kalbų istorijos klausimams. Lietuvių rašomosios kalbos, leksikografijos bei kalbos istorijos problemos nagrinėtos netgi trijuose posėdžiuose. Pranešimus perskaitė po vieną iš Lenkijos ir Olandijos, po du iš Jungtinių Valstijų ir Latvijos atvykę mokslininkai. Įvairius lietuvių raštijos klausimus – Jono Bretkūno Biblijos vertimo kalbos ypatybes, mokslinio „Žemčiūgos Teologiškos“ leidimo reikalus, Sapūno-Šulco „Compendium Grammaticae Lituani-